

ԵՂԻԱ ՏԵՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

Ա.

Անուշ ու հեռաւոր երազի մը պէս, երբ ետ կը գառնամ՝ կեանքիս ճամբէն, երեւակայութեանս մէջ հեկեկող քնար մը իր թափածու խորհուրդը կ'երգէ, եւ արամութեան շղարչ մը կը ձգէ պատանութենէ դէպի երիտասարդութիւն անցնող շրջանիս վրայ: Այդ քնարը Եղիային քնարն էր, անոր հառաջաղ յաւիտենական արամութիւնն էր, որ անորոց խազերով կուգար երգիւ իմ թարմ երեւակայութեանս ու բանաստեղծութեան հրապոյրին մէջ թրթուացող իմ սրտիս:

Եղիային ցաւը՝ մեր տունին ցաւն էր եղած, մեր տունին, ճիշգ անոր համար որ ան կուգար իր մօրը հետ Գաարլգիւղի կեղրոնական փողոցներէն մէկը հաստատուիլ, ոչ շատ հեռու Մոտային, սրուն հրաշագեղ վերջալոյները նիրվանայի կրօնքը աւելի կը խանդակառէին Եղիայի կուրծքին տակ: Այս գեղեցիկ Մատան ուր Մարմարայի ընդարձակ ու հեւացող տարածութիւնը սաւառնիլ կուտայ մարդուն հոգին անդունդէ անդունդ, անվերջանալի յափշակութիւնով մը: Հոն հետզհետէ իջնող իրիկուտան մէջ, արեւուն ոսկեամուկ պատմուճանէն թափիթիւն ամպի ծուէնները անբացարկի Երանգաւորաւմներ կը սուանան, եւ անձէլիսի գանգակը, ծանը, միստիքական իր զօղանջովը նոր կրօնք մը եւ նոր երկրպագուներ կը ստեղծէ հրուանգանին այդ ծայր:

Եղիային ցաւը մեր տունին ցաւը զարձած էր, ըստ, որովհետեւ ան հօրեզրօրորդին էր իմ մօրս, եւ անոր կեանքին մէջ պատահած առեղծուածային երեւոյթները ճակատագրուած էին վերլուծուելու մէր տան մէջ: Իր խեղճ մայրը, Մրմար հանըմ, շուշանի պէս նուրը եւ ցօղունին վրայ տատանող հիւանդագին, նիհար, սպիտակ կին մը, ա'լ չէր կրնար

տոկալ զաւկին անսովոր զգայնութեան պոսմեկութեան, փիլիսոփայական անլուծելի սկրդրունքներուն, արարփական սրտակեղեք ցաւերուն, եւ օգնութեան կը կանչէր մօրաքոյրս և մօբարս, որոնք իրմաց լեզուին, իրենց սրտին բարութեան բոլոր գանձերը կը թափէին անոր առջեւ, հանգարակեցնելու համար զինքը իր սոսպաներէն:

Եղիա իրականին մէջ կրնար երջանիկ համարուիլ, քանի որ իբրեւ մեծ զրագէտ, իբրեւ իմաստասէր, իբրեւ խորհուղ, զրաւած էր իր զիբրը, եւ իր չուրջ ունէր երկրպազաններ իր տաղանդին, իր զրականութիւնով սնած երիտասարդ աղջիկներ ու պատանիներ կը զեկերէին անոր բոլորտիքը, եւ զաւաներէն իր տունը սխափ կուգային գրականութեան սիրահար երիտասարդներ, անոր սեմէն ներս կը մտնէին երկիւզած բարեպաշտութիւնով մը, և իրենց հիացման խունկը կը ծխէին անոր տաղանդին: Ճիշգ հոն ծանօթացած էի ես ալ մեր սիրելի բանաստեղծ Ռութէն Որբերեանին, որ կը պատահէր այդ շրջանին եւ որ մէկն եղած էր Եղիայի հիացողներէն:

Այդ շրջանը Պոլսոյ զրական խանդակառութեան գերազոյն շրջանն էր, ու զրական ժամապրավայրի կեղրսնն էր Գաարլգիւղի Մոտա տանող այդ ճամբան: Իրենց բնակութիւնը հոն հաստատած էին Ալփասլան, Զօհրապ, Մալէզեան, Ալփիար, Անայիս, Կամսարական, Կարապետ Առկան, յետոյ կուգար կը հաստատուէր Որբերեան, զեռ երիտասարդ, զդայուն եւ բաքախուն, բանաստեղծութիւնով զինովցած: Զօպանեան, զրեթէ պատանի ատկաւին, Գուրզէն եւ ուրիշ աչքառուզէմքեր, զրական այս հմայքէն վասուած, զիշերներ կուգային անցրնել մէր զիւզը, եւ տեսակ մը եղրայրակցութիւն ստեղծուած էր այս ամենուն մէջ: Գաարլգիւղ իր Մոտա Պուռուուղ կը դասնար տեսակ մը հրապոյրի

կեդրոն, առինքնող ու մողական, ուր այս զրագետներէն սմանց ստուերները, կը թափառէին իրիկուան վերջին ստուերներուն մէջ, երագիսու ու տխուր:

Օրտան պիտին հալածուած, զրագանութիւնը՝ հալածող ողի մը դարձաւ իմ նորահաս երեւակայութեանս համար, մանաւանդ այն օրէն, ուր Եղիա մէր տան մօտ հաստատուելուն առթիւ կը զրէր մօրս, «Բերուզ», պիտի թողուս որ Զարուհին իմ հոգիիս զաւակն ընեմ, եւ քնարու ձգեմ իրեն իրեւ ժառանգ, եւ թախծին մէջ՝ որով կեանքս համակ է պաշարուած, անիկա ճառագայթն ըլլայ, եւ իմ կեանքս մոամ՝ ժայիտ ու երջանկութիւն ստանայ, քիչ մը անոր մանկունակ զուարթութենէն, եւ պսակը կիսասպիտակ իմ հերացս, եւ զանայ պլասւը, որ պիտի երգէ զերեգմանիս վրայ»:

Մայրս որ արգէն կը տանջուէր Եղիայի առեղծուածային մատաւումներէն, իրաւամբ աշխատեցաւ հետու պահնել զիս իր հօրեզպորորդուն հիւանդագին հոգիէն: Եւ սոյն իսկ շատ անզամ չէր թողուր որ ներկայ ըլլամ Եղիայի խօսակցութիւններուն: Որովհետեւ սոէպ կուղար կը նստէր մօրս զիմաց, եւ անսպասորէն կը խօսէր, կը յուղուէր, հոսող ջուրի մը պէս կը փրփրէր, եւ իր կանացի նուրբը եւ խնամուած մատին ծայրովը կը սրբէր արցունք մը որ պատրաստ էր զորելու աչքէն վար:

Իր զանգամաները, իր գժգոհանքը, իր երեւակայութիւնը հիւապնդող ցաւազին մատաւումներուն յաճախանքը ա'լ սահման ու չափ չունեցան, մանաւանդ իր մայրը կորսնցնելէն վերջի Քանի մը տարիներ եւս ապրեցաւ նոյն տանը մէջ. «Իբրեւ բռւ մը, իմ մօրս զերեզմանին վրայ կը հսկեմ», կըսէր արտասաւելով:

Այն օրէն վերջ՝ ուր Եղիան կորսնցուց իր մայրը, անսակ մը վախով կ'այցելէի իրեն, որովհետեւ օրերով ընդդիմացաւ ու չուդեց որ վերցնեն այն անկողինը, որուն մէջ մայրն իր վերջին շունչն էր աւանդած, անցընելով իր վերջին տառապանքին ճնաժամէրը Եւ բարձր կը մնար իր տեղը, խունկի պէս մարած իր մօրը զիսուն վիսիկը պահելով: Եւ որդին, ծընրազիր, ծաղիկներ կը զնէր առասու իրիկուն սաւաններան վրայ, որոնք կը պահէին մօրը մարմնոյն հետքերը: Անիկա իրեն տաճար, իրեն խորան շինած, ծնրազիր աղօթեց օրերով,

մինչդեռ մայրս եւ մօրաքոյրս հնարքներ եւ ծրազիրներ կը պատրաստէին, սահնջանքի այդ յիշատակը վերցնելու համար մէջտեղէն:

Ուստի մը կանուխ մայրս, աղախմոյն ընկերակցութեամբ, Եղիային սենեակներուն մէջ կարգ ու կեանք գնելու համար մէկնեցաւ տունէն: Վերագարձին իմացայ որ լացի ու պաղատանքի տեսարանէ մը վերջ, մահուան բոլոր հնատքերը վերցեր էին մէջտեղէն, եւ պատին վրայ Պայրընի եւ Խաչելութեան պատկերները կախուեր էին, եւ մահուան սենեակը հիւրասրանի վերածուած էր:

Ուրեմն այլ եւս վախու եւ սարսափի մըզգաւանջը անհետացեր էր իմ թարմ երեւակայութեանս առջեւէն, ինքզինքս ազատ ու թեթեւ կը զգայի: Ուստի մը մէր պարտէցէն ծաղիկներու փունջ մը կը տանէի Եղիային, ինզըրելով որ կարդալու զիրքեր վախ տայ ինձի:

Իր քառասուն տարիներու պատկառելի երեւայթը, խորհրդաւոր և կիսասքող իր նայուածքը, լուրջ ու ծանրախոն իր դառնացած զէմքին աժգունաթիւնը, մշապթիթ իր արտեւանուքը, կը պարտազրէին կարծէք իմ տասնեւոյթ զարաւներուն՝ երկիւղի եւ վարանքի սարսուններ ունենալ իր ներկայութեան, եւ տեսակ մը կափկափուն յուղումով խօսիլ իրեն հետ:

Հակառակ որ ժողովրդական ըլլալ կ'ապէր Եղիան, իր շուրջ գտնուողները միշտ ունեցած էին այդ երկիւղած վերաբերումը անոր մասին: Ու ասիկա կը սկսէր նոյն իսկ մէր տունէն, մայրս եւ բոլոր մէրինները տեսակ մը յարգանք ստիպուած կ'ըլլային ունենալ իրեն հանդէպ, ոչ միայն իր ամենէն մտերիմ պահներուն, այլ մանաւանդ իր ջղազրուուած ծայրայեղ վայրկեաններուն, ուր, հալածական սուուրներու եւ անդոյ հալածիչներու յաճախանքավ, աշխարհի թշուառազոյն էակը կը դառնար, տանջուած Յիսուսի մը երեւոյթով:

Սյոյ առաւոտուն, ծաղիկներու փունջը ձեռքերուն մէջ զողոչուն, իր զուսը զարկի: Վար իջաւ, բացաւ զուսը, կիսափակ աչքերուն մէջ հազիւ թէ զօնունակութեան ժպիտ մը փայլեցաւ եւ հրաւիրեց զիս վեր ելլել: Ներս մոայ, բակին բախտի սանդուխներէն վեր բարձրացանք: Երեք սենեակները եւ պղտիկ սրահը, զրեթէ ամէն կողմ, տանը պահարաններէն մինչեւ զարակները զրացա-

բանի վերածուած էին, իր անջասհնեակը զբր-
քերու դէզին տակ կը կրէր: Աշխատաթեան
յատկացուած սենեակը, կը նայէր իր տանը և
կանակի բոլոր տաներու պարտէզներուն վր-
րայ: Լայնօրէն բացուած զոյզ լուսամուտնե-
րուն առջեւ, սենեակին ամրող ճակատը,
լայն բազմոց մը, որուն վրայ խառն ի խուռն,
նետուած էին լնդարձակածաւ զիրքեր,
Լիթրէներէն շրջապատուած, աչ կողմը զրա-
սեղանը, որ անգործածելի դարձած էր՝ բազմո-
ցին պէս, զիրքերու դէզին տակ: Զախ կողմը
զրադարձն մը կար կիսաբաց, եւ սենեակին
զրանը առջեւ խոշով մը թղթակազմ
զիրքերով լեցուն: Գետինը, բազմոցին ոտքը,
բարձ մը կար, որուն վրայ կը նստէր Եղիս
զրելու համար, եւ բազմոցը կը զործածէր իր-
րեւ զրանեղան: Անիկա պէտք ունէր իր Լիթ-
րէներուն, իր գաւանած ըուսը իմաստասէրնե-
րուն, հնդիկ վետաներէն մինչեւ Ս. Գրքին,
Պայրընը թեւերուն տակ եւ չիւկօն ծունկե-
րուն առջեւ, Լուկրետիոսը սնարին տակ եւ
Հոմերոսը զրասեղանին վրայ. կը խօսէր, կը
խորհրդակցէր, կը մխուէր անսոց մէջ, զրելէ
աւելի կարգալու եւ իր հոգին հաղորդակցու-
թեան մէջ զնելու համար անսոց հետ:

Նոյն օրն իր գէմքին կիսասքօզ ժպիտը
զիս աւելի համարձակ կը դարձնէր, եւ ազա-
տօրէն հարցումներ կը նէի զինքը շրջապատու-
զիրքերու մասին:

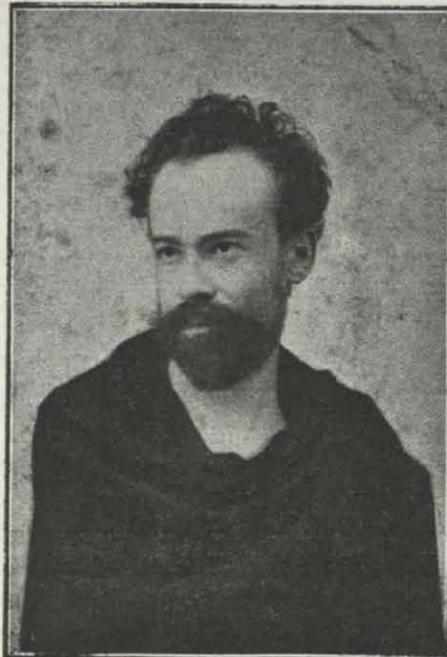
Այս զիրքերը, ըստ, ցոյց տալով կո-
ղովին մէջիները, ասոնք նետուելու համար
են, հինցած հեղինակներ, որոնք կարգացած
եմ. իրենց այժմէութիւնը կորանցուցած են եւ
ժամանակին հետ իրենց անուններն ալ պիտի
կորութին, զրագարաններուն մէջ, տեղ բացի
նոր զիրքերու համար:

Սենեակը խիստ գուարթէր, Մայիսի առա-
ւոր բաց պատուհաններէն ներս կը հեղեղէր
իր բոլոր լոյսն ու աւիշը: Պարտէզէն երկա-
րած թղինի մը իր տերեւներուն ստուերներու-
վը կը խաղար կիսաբաց զիրքերուն վրայ,
տանը պատերն ի վար սոզոսկոզ կը խիստներ
իրենց բոյրը եւ մեղրը կը ծորէին սենեակին
ներս, զրիթէ պատուհաններուն մինչեւ կէսը
ծագկեցնելով:

Ահա այսպիսի օր մը պիտի ուզէի մեռ-
նի, Զարուհի, ըստ յանկարձ, այսպէս, երբ
ընութիւնը իր տօնը կը կատարէ, ես ծաղիկ-
ներու բոյրէն զինովցած, արեւուն շոգերէն

առկայծ, պիտի ուզէի մեռնի Մայիսի առա-
ւոր մը:

Ոյն հիացումը որ ունէի հօրեղբօրորդւոյս
հանդէպ, իր զրածները որոնք աւետարանի
մը շունչը կը սփոէին մէր տան մէջ, այս
մարդ առեղծուածը որ, իր ազգած վարանում-
ներուն մէջ, միշտ զօրաւոր նզած էր պահելու
մէր համարութիւնը դաւանանքը, ինձի հն-
թագրել կուտային՝ թէ ամէն զգացում որ իր
հոգին կը բգխէր, կրօնքի մը պէս նուիրա-

ԵՊԻՍ. ՖԱՐԵՒԹԻ ՏՈՐՈՁՈՎ.

կան էր, եւ բանաստեղծութեան մը ուզ հեշ-
տալի թեւեցան ինձի իր խօսքերը:

— Եկած եմ կարգալու համար զիրքեր ու-
ղելու, սիսի: Կանացի նազանքով մը իր նրբա-
կերու մասները պարացուց սիրուն արկզիկի մը
մէջ, եւ գեղակազմ «Վերթեր» մը հանեց
մէջէն:

— Ահա քեզի ցոյց կուտամ, ըստ, 19րդ
դարու սիրոյ աւետարանը, զոր իր լեզուավ
կարդալու եւ հոգին բմբոնելու համար զերմա-
ներէն սորվեցայ: Կուտայի քեզի «Վերթեր»ը,
բայց մօրմէզ կը վախնամ. չպիտի ուզէի որ
զիտնար թէ ես քեզի տուած եմ զայն:

Խեցի ձեռքէն «Վերթեր»ը եւ ձեռքերուս
մէջ պահեցի զայն:

— Քանի որ ձեռքդ անցուցիր, կարգա՛, բ-
սաւ, ու Պայրընի պատկերն ալ ինծի երկարե-
լով, կ'ուզեմ որ ասիկա սենեակդ պատին վր-
բայ կախես, և խաչ մըն ալ զիմացը:

«Վերթերան ու Պայրընը առի և վար վա-
զեցի սանդուխներէն, վախնալով որ վերջէն
յայտնած իր վարանումներուն մէջ ևս կ'առ-
նէ ձեռքէս: Գիշերը կանուխ սենեակս քաշ-
ուցայ, զուս զոցելէ վերջ՝ մէկ շունչով կար-
գացի աւարտեցի «Վերթերը, և ազգուած ու
գերազրգուած իմ զարւններուս բոլոր աւի-
նովը, նաևն մը զրեցի Եղիային, որ կը սկը-
սէր սա տողերով. «Խոչո՞ւ տուիր ինծի «Վեր-
թերը որ կարգամ և կամ ինչո՞ւ պիտի չտա-
յիր»: Ու զրքին մէջ ծրաբելով իրեն զրկեցի:

Երկար առեն կ'ըսէր թէ տեսակ մը խրդ-
ճանարաւթիւն կը զգար «Վերթերը ինծի
տուած ըլլալուն համար:

Բ.

Մեր տան մէջ սակայն մտահոգաթիւն-
ները կը շատնային Եղիայի մասին հակա-
սակ որ խիստ ներողամիտ և համբերատար
հոգի մը ցոյց կը տրուէր սիրելի հօրեղօր-
որդույն առեղծուածային նարերեւոյթ գէպքե-
րուն, անոնք երբեմն այնքան տարօրինակ
հանգամանքներու մէջ կը ներկայանային, որ
անոնց ազգեցոյթիւնը ևւ խոռվքը մէր ընտա-
նեկան ներքին կեանքին մէջ ցնցումներ ևւ
յուզում առաջ կը բերէին շարունակ:

Եղիան հետզհետէ սկսած էր հետաքրքրու-
թիւնը զառնալ իր բնակած թագին. հայ ևւ
յոյն համեստ ու պարզուկ տանտիրունիներ,
որոնք անըմբոնելի անընական էակ մը, բարի,
քնքոյշ, մէծ և ազնուական հոգի մը կը զաւա-
նէին անոր մէջ, համակրելով անոր շարժումնե-
րուն, կը մտահոգուէին անոր առանձնակեաց
կեանքին նկատմամբ ևւ ինքինքնին շնոր-
հապարտ կը զբային այն զեղեցիկ նուէրնե-
րուն համար, որոնցմավ կը փոխազարձէր այդ
բարի զրացունիներուն իր մասին անհցած
հոգատար մէկ շարժումը:

Այսպէս, Զատկի առաւօտ մը կանուխ, իր
հայ զրացունիներէն տարիքուտ կին մը՝ խե-
լայեղ երեւոյթով մէր տան զուրը զարկաւ:
Կը լսէի անկողնոյս մէջէն որ վարը ձայները
կը բարձրանային, ձառնաները զարմացումի ա-

զարակներ կը հանէին. և յետոյ լսեցի մօրս
ձախը որ կը խօսէր հայ բարի պառաւին հետ

— Եղիա էֆէնարին, կը պատմէր կինը,
կանուխ, անդրավարտիքը մինչեւ ծունկե-
րը զարձուցած, հին ցեխստ կօշիկներով, վե-
րարկուին պաստառը բզիկ բզիկ վար կախ-
ուած, երեսը անձանաշ, ձեռքը թիթեղէ ծուած
պիսկ մը, իր առնէն զարս ելաւ. Ցիկին,
խնաթի մը պէս էր խեղճ Եղիա էֆէնարին:

Այս կինը հինաւորց վարժունի մըն էր, որ
ալ զործէ քաշուած, ինքզինքը իր կալուածնե-
րուն մէջ կը կարծէր զրագէտներու և անոնց
զարձերու մասին իր ունհցած համակրութիւն-
ները յայտնած պահուն, թէեւ ինծի այնպէս
կը թուէր թէ հազի կարգացածը կը հասկը-
նար, և Եղիան իրեն զրացի ունենալը իր ա-
մենէն մէծ փառափրութիւններէն մէկը կը
նկատէր: Այսպէս, զարմացման, զորովի, մտա-
հոգութեան խոշոր արտայայտութիւններ ևւ
ազմուկներ կը հանէր: Մայրս ստիպուած էր
հանդարաւեցնել նախ այս կինը: թէեւ տան
մէջ ամէն մարդ արթնցած էր, և մէծ ու
պզտիկ յուզման պահու կ'անցընէինք: Ո՞ւր
զիմէին, ո՞ւր կրնար զացած ըլլալ Եղիան այդ
երեւոյթին տակ: Լոյս մը, ձայն մը պիտի
զար անշուշտ աեղէ մը, քանի որ համրածա-
նօթ գէմքի մը շորջ կը դառնար այս արտա-
սովոր գէպքը: Ու իրաւ ալ քիչ վերջը եկե-
զեցոյ պաշտօնեաններէն մէկը եկաւ, ու
մանրամանօրէն պատմեց թէ Եղիան տա-
սուն կանուխ, մուրացկանի երեւոյթի տակ
ծպտուած, պնակ մը ձեռքը զացեր էր Ս. թա-
գաւոր եկեղեցւոյ զրանը զուրօք զիրք բռնէր
էր միւս այլ ու կին մուրացիկներու կարդին,
և եկեղեցին ներս մոնողներուն իր պնակը
կ'երկարէր զլսիկոր ու ամօթխած: Պառաւ
բարեպաշտունի մը, քանի մը բոկեղ ձևոքին
մէջ կոտրակելով բաժնած էր աղքատներուն: Ե-
ղիան ալ ունցած էր իր բաժինը, և քովի
մուրացիկները որ նշմարած էին այս արտա-
սովոր արնեստակցին աղնուականութիւնը,
խոժոս նայէր էին իրեն, մանաւանդ որ այս
նորեկը պակսեցուցած էր իրենց ստանալիք
ողորմութեան քանակը: Յաւագար աղքատ մը
խոդրած էր որ իրեն տայ բոկեղին կոտրը,
քանի որ ինք չէր ատեր, միւս մուրացիկները
զրան յարձակած էին ցաւագարին, և կոր մը
ամենուն մէջ: Եկեղեցի եկողները կը կենան
զադրեցնելու համար կոփուր, անոնցմէ մէկը

կը ճանչնայ եղիան, իսկոյն ներս կը մտնէ եկեղեցին, Արքի էֆ. Աւնձեանի հետ, որ Գաարդիւղի մեծահարուստ ջոջն էր, համակիր զրական գէմքերու, իր հայանաւորաթեան տակ առած Գաարդիւղի կրթական եւ կրօնական զարձերու ընթացքը:

Արքի էֆ. իսկոյն եկեղեցւոյն յարակից սենեակներէն մէկը տանիլ կուտայ Եղիան, և յետոյ լուր կը զրկէ մեր տունը: Արքի էֆ. յետոյ կը պատմէր՝ թէ ի՞նչպէս առաւոտուն մուրացկանի երեւոյթով Եղիան կէս օրուան իր ճաշի սեղանին հիւրը եղած էր, մաքուր, ու պաշտօնական հաղուստներով, խնամածած փիզիքովը, եւ բազմած տանափրոջ աջ կողմը: Աւրիշ հիւրերու ներկայութեան, իր ամենէն զեղեցիկ բաժականառը խօսած էր նոյն օրը, Յիսուսի խոնարհութեան, սիրոյ, ընկերվարութեան ներքոն ընկելով, եւ հրաւիրելով ներկաները որ ձգեն փառասէր մտայնութիւնը, եւ ապրին Քրիստոսի վարդապետած օրէնքին մէջ:

Իր ճասոր, ա՛յնքան հմայիչ ու ազդեցիկ, ներշնչուած էր առոտուան ապրած կեանքրովը, ողորմութիւն ստացող մէկու մը կրած ստորնացուներովի եւ սարսուներովը իր հազին թրթուալով, լացեր ու լացուցեր էր սեղանի հիւրերը: Եղիա իր Զատկի այցելութիւնը գեռ չըրած մէզի, իր գործին ու ճառին համբաւը եկած եւ մտած էր մեր տանին ներս: Այնպէս որ մէր տան մէջ առոտուան գրգռութիւնները հանգարտած էին, եւ իր մասին զգացուած սրամառութիւնները տեսակ մը զգուանքի եւ հիացումի փոխուած: Որովհետեւ Եղիային հետ, նոյն օրը իր վրայ հիացողներու խումբեր կուգային մէզի այցելութեան, իր շնորհառէն զինքը Զատկի առաւոտի Յիսուսի խոնարհութեան օրինակը բերած ըլլալուն համար, կ'ողջագուրուեին իրեն հետ, իբրեւ խաչուած Մեսիայի մը: Իրեն այցելողներուն մէջ կային զիւղին ծանօթ գէմքերէն զատ, Միթթաբեան Վարժարանի վարդապետներէն ունանք:

Անցած էին քանի մը ամիսներ, Եղիայի մուրացկանութեան գէտքը հետզետէ համակիրներու շրջանակ մը կը ստեղծէր իրեն շորջ, մանաւոնդ զիւղին երիտասարդ աղջիկներուն մէջ, որոնք Եղիային մօտենալը, իրեն մէկ ժպտին արժանանալը տեսակ մը փառասիրութիւն կը նկատէին: Եւ ինքն ամէն

իրիկուն, չիրոց Երկրոպակու բնութեան ու ծավան, Մոտայի ծայրն էր զիւիկոր, և իր նրբակերտ իրանը թերաստուերի մը պէս կը խոսափէր Մարմարայի հորիզոնին վերջալոյներուն քողին տակ:

Առանձնակեաց եւ յունտես իմաստառէրի իր համբաւը խոսոր կը համեմատէր լաւագոյն տեղեր մասնաւոր կարուած իր հազուսաներուն եւ իր ծայրայեղօրէն խնամուած փիզիքին, այնպէս որ հայ բարեկեցիկ ընտանիքի աղջիկներ շատ անզամ, այն պահուն ուր Եղիան կ'երթար, և Փրանսական եկեղեցւոյն աննէլ իւսի զանզակը մեռնող օրուան մաներզը կ'ողբար, իրենց (1) տան դաստիարակութիւներուն հետ կ'երթային Մոտայի ափերուն վրայ, ու իրենց համար փառք մը կը նկատէին անոր մէկ նայուածքին արժանանաւ, որ շատ անզամ այդ օրիորդներուն ձօնուած բանաստեղծութիւնով մը կը վերջանար, մաքուր եւ պատառնական սէր մը, որ այն օրերուն ու տարիներուն յատակ էր, և որպէս որակն ու յարզը անձանօթ է այսօրուան երիտասարդութեան:

Մոտայի հրուանդանի այդ յարատես այցելութիւնը, ստեղծէր էր սիրային վէտ մը անոր սրտին մէջ, զիւղին հարուստ, զեղեցիկ և զարգացած աղջիկներէն մէկուն հետ: Իր բանաստեղծ հոգին խանզավառող այդ սիրոյ բացը շանթի մը պէս հզօր ու այրող եղաւ իր սրտին համար: Անիկա զերքնական պահեր ապրեցաւ, երջանկութեան ու չզային վայրկեաներուն նոպաներ ունեցաւ, որոնց բնոյթը երկար ատեն անձանօթ մենաց մէզի: Եղիան կ'երգէր, միամիտ ու տղէտ մարդոց զւարթու զիւրին նկարագիրն ունէր, ու ամէն ատենէ աւելի առատաձեռն էր գարձած այդ օրերուն: Ծատ անզամ մայրս յանկարծ վրայ հասած էր, երբ իր աան պաշարներէն շաքար, կարագ, օճառ ու զանազան պարէններ իբր ողորմութիւն կը բաժնէր փողոցէն անցնող մուրացիկ կիներան, եւ գեռ ամիսը չըրացած, արգէն իր զրագաները նիհարցած կ'ըլլային, եւ կը պատահէին իրիկուններ, որ զաւաթ մը մածունով կ'ընէր իր բնմիթիքը:

Եւ լուս էր իր մէջ եսացող զգացմանը

(1) Այն տարիներուն նորածեւութիւնն էր աղջիկները գաստիարակիլ տան մէջ, եւ բուլացի գաստիարակութիւններուի:

մասին, իր աչքերը կը բոցավառէին, իր շրթները՝ որ արիւնստած երեւալու աստիճան կարժիր էին, առելի կը բորբոքէին, զաշտերը դաշտ ատենիս, տղու մը պէս կը խայտար ու կ'ոստոսելու իր լուրջ ու պատկանելի երեւալթը կը կորոնցնէր ան շատ անգամ, երբ կ'երթայինք ֆանարաքի մարզերուն մէջ, դարսնին թարմաբոյր օզը եւ խոտերուն դոփութիւնը չնչելու Մայրս կ'ըսէր՝ թէ Եղիան նոր մատհովութիւն մը կը պատրաստէր, իր զուարթութիւնը եւ յանկարծ ինքն իր մէջ ամփոփուիլն ու տիրիլ փոթորիկի մը մօտալուտ պայմանը գուշակել կուտար իրեն:

Կէս օրէ մը վերջ, անակնկալօրէն, եւ այցելութեան անյարմար ժամու մը, հարուստ զարգացած եւ զեղանի օրիորդին մայրը, ծրաբիկ մը թեւին տակ մէր տոնը եկաւ: Տիկինը անմիջապէս առանձնանալ ուզեց մօրս հետ.— Երիտասարդներու առջեւ բառելիք խօսքեր չեն, ըստ, որոշ ցասումսվ մը, զոր չէր կրնար զապել, հակառակ ճիպ մը զնելուն որ մօրս հետ տարիներու բարեկամութեան և յարգանքի երեւոյթները փրկուին:

Մայրս անմիջապէս հիւրասրանը առաջնորդեց տիկինը եւ յանձնարարեց մեզի որ ներս չմտնենք: Դիւրին էր զուշակել թէ սենեակին մէջ յաւզում մը կ'անցնէր, որովհետեւ տիկինով ձայնը հետպհետէ կը բարձրանար, և յայտնի էր որ մայրս ճիպէր կ'ընէր զայն հանգարտեցուալու:

Մեկնելէն վերջ հետաքրքրութիւնս լարուած էր եւ աչքերս ծրաբին վրայ կեղրոնացած: Մայրս կանիսեց զիս եւ ըստ:

— Ես չէի՞ լսիր որ Եղիան նոր փորձանը մը կը պատրաստէ մեզի, աղջկանը սիրանարուերէ, անզդիներէն բանաստեղծութիւններ, նամակներ, ոսկեզօծ կազմով Պայրըն մը և ոսկի փետուր զրիչ մը նուիրեր է:

Ծրաբը բացի եւ կարօտախտի մղձաւանչով մը աչքէ անցուցի այդ ամէնը երիտասարդ հոգիիս բոլոր թափովը: Յետոյ ծրաբը կզպանքի տակ զրուեցաւ, եւ իրիկունը՝ երր Եղիա գէպ ի Մոտա ըրած իր սովորական պըտոյէն վերջ մեղի կը հանդիպէր, մայրս առանձնացաւ անոր հետ սենեակ մը, և մինչեւ ճաշի ժամը վուզուի մը պէս ականջիս մէջ կը հնչէր Եղիային ձայնը որ արտասուազին էր ու առնջուած:

Մէկ քանի ամիսներ անցած էին այս դէպ-

քէն վերջ, օր մը կրկին անակնկալօրէն ընդունեցանք ացցելութիւնը նոյն տիկնոջ, ծրաբիկ մը անելը նորէն թեւին տակ:

Այս անգամ խստասիրած էր եւ աններող, բարձրածայն կը խօսէր, կ'ըսէր՝ թէ մէնք էինք վերջապէս Եղիային տէրը, թէ իր աղջիկը պատուաւոր էր: Մայրս խիստ համոզ-կէր լեզուով մը կը խանդրէր որ աղջիկը չըրկէ Մոտա, եւ թէ ինք չի կրնար արզիկէլ Եղիան որ չերթայ հոն, քանի որ ան Գատըզիւզ կը բնակէր՝ միմիայն Մոտա Պուրնուի եւ Մարմարայի հրապոյրներուն համար:

Ծրաբին մէջ նամակներ եւ Ֆարիբի հագուստով մահատիպ եւ արտասովոր Եղիային պատկերները կային:

Օրիորդին համար սիրոյ վէպը փակուած էր, բայց Եղիային հոգիին մէջ չսիրուած ըլլալու ցաւը իր սեւեռամտածումը դարձաւ օրիրով, սկսաւ բոլորովին մութ ու խաւար տեսնել չարչը: Կը յիշեմ որ կուզար պատուհանին առջեւ, բազմոցին եկերքը նստած զրիխիկոր եւ աչքերը կիսափակ, արցունքները կը սրբէր: Այդ սէրը հիմա տանջանքի յաւիտենական գեհնես մը դարձած էր իր հազիբն մէջ, ամիսներով իրրեւ հրաշազեղ երազ մը փայփայելէն վերջ: Այդ հոգին որ երրեմն ամենուն հանդէպ բարեցակամ ու ներող էր եղած, յանկարծ զաժման ու խստասիրած կը դառնար, եւ ճակատազբական կամ աստուածային պատուհան կը նկատէր իր սիրած անձերուն կեանքի անախորժ պատահարները: Ու հետզնետէ իր անձին թշնամի մը սկսաւ զրտնել իր էն սիրած անձերուն մէջ:

Օր մը զացի իրեն, եւ տեսայ օր ապազայ խստացող իր շատ սիրած մէկ աշակերտին դէմ բորբոքած, անոր հասցէին խիստ խօսքեր կ'ուղղէր, որոնց վրայ մտածելու անզամ պիտի ամշնար իր մաքի բնական վիճակին մէջ:

Ուրիշ օր մը, յուղուած կուզար, կամուրջին վրայ կեղծ զրամ մը աւրած եւ ձերակալուած ըլլալուն համար, եւ կը կարծէր որ հակառակ իր անմեղութիւնը ապացուցուած ըլլալուն, ամէն մարզ զինքը կը հալածէր ամբոխային երգերով եւ թէ լանժերսայի մը առջնորդութեամբ երկու զինովիներ կը հետեւին իրեն:

Ուրիշ օր մը զառնացած էր զրացունիի մը, որ մէրկ պատուակով լաթ փոած տահն զինքը պատուհանը տեսուած ըլլալուն համար

ներս էր քաշուած, ի՞նք որ տարիներով ապրած էր այդ տան մէջ տուանձին, յարգելով պարկէշտութեան ամենէն տարրական կէտերը:

Եւ այսպէս կը շարունակէին իր մտահւեսումները անգոյ թշնամիներու և հակառակորդներու հանգէպ, մինչեւ որ կարգը եկաւ հասաւ մէկը տանը, որ այլ եւս ցանցաւ կը դառնային իր այցելութիւնները:

Մայրս, որան համար մասնաւոր յարդանք կը տածէր, օր մը խրտչեցոցեր էր եղիան, ճիշգ անոր ներկայութեան հարցնելուն համար սպասուինին՝ թէ ահսած էր արձաթ զգալներէն մէկը, որ մէջտեղ չկար: Ուրիշ օր մը սասարիկ ցաւոծ էր ինձի՛ Ֆանառաքի գաշտասեղանի մը միջոցին իրեն հարցոցած ըլլալուս համար թէ պայած հացին հայերէնը ի՞նչ է:

— Դո՞ւն ալ սկսար, Զարտահի, հարցափորձել զիս, զե՞ս կիրակի օրը ձեր սեղանին վրայ զորձածեց այդ բառը Սրուանձտեանց Եպիսկոպոսը:

Նոյն օրը նաւակով կը վերտպաննար ընտանիքին մէկ մասը ֆանառաքիէն, մայրս եւ ես ալ հոն էինք, իսկ միւս մասը կառքով կ'երթար Գաւարզիւզ. Եղիան օր ծովուն սիրահար էր, զարմացեր էինք ցամաքը նախրնարելուն: Մեր նաւակը ծովուն բացերը սկըսաւ ջուր առնել, վտանգի մէջ էինք. թէ եւ Ապրիլի վերջին օրերն էին, խոնաւութիւն կ'իջնէր, մուժը կը թանձրանար ծովուն վրայ, օգնութիւն կը կանչէինք, երբ նշանաւոր Պետոն, որ յետոյ Եղիային կեանքը պիտի ազատէր, հասաւ իր մակոյինքը և ողջ ելանք ցամաք: Մեր յապաղումը ընական է մտանողութիւն պատճառած էր տունը, եւ հայրս նաւամատոյց իջած, նաւակներ զրկած էր Ֆանառաքի ուղղութեամբ՝ անխուսափելի վտանգի մը առաջքն առնելու համար: Եղիան չկար:

շոնչ եւ ա՛յնքան զորով թափած էր հէք մայրս:

«Դո՞ւն ալ, Բերտողէ՛, կը զրեր մօրս, զուն զոր բարութեան տիպարը կ'ընդունէի, եւ որուն համար մէծ էր եղած իմ հիացումն, զո՞ւն ալ անարգեցիր զիս, զո՞ւն ալ զոդութար անուանեցիր զիս: Եւ այսպէս կը շարունակէր իր զառնութիւնը, իր հողիին թոյնը թափել, եւ հասնիլ հոն, որ անձնասպան ըլլալու որոշումը կը յայտնէր.

«Մայիս մէջի առաւօտուն կը հասնէր, զրեթէ ժամ մը վերջը իր ծովամոյն ըլլալու լուրէն: Մոսացէն քանի մը նաւաստիներ առտուն եկած էին իմացնելու թէ մէկ ազգականը անձնասպան ըլլալու համար ծովը մասած էր, եւ իրենք նշանարած էին հրուանզանին վրայ մարդկաժին ստուեր մը որ քայլ առ քայլ կ'իջնէր վար, ու յետոյ կամաց կամաց ծովափին քաւելով առաջացեր էր ծովուն մէջ: Հեռուէն նշանարեր էր Պետոն մարգկային այլ ստուեր, իրենց արուեստին զիտութիւնովը: Թիշ յետոյ կառք մը կեցաւ մէր տան առջեւ, ու Եղիան տժզոյն, մեռելային, ջուրերը հագուստներէն վազելով, բերին վեր ու անկոզնին մէջ տարածեցին: Ասիկա անձնասպանութեան իր երկրորդ փորձն էր, որուն առաջինը, մայրս կը պատմէր մէկ պատճանած էր ճիշգ իմ ծնած իրիկունս, մայրս երկունքի ցաւերուն մէջ տասապած պահուն, Եղիան անդին ծովամոյն ըլլալ կը փորձէր, նորէն Գաւարզիւզի օրիորդի մը սիրոյն:

Յուզումը այս անդամ բնական է աւելի զօրաւոր կերպով պարուրած էր իմ երիտասարդ ծովիս, բժիշկներ կը մտնէին ու կ'ելլէին մէր տունէն, եւ մէծերը կը զգուշանային զիս խօսակցութեան մէջ պահէլու հիւանդ հօրեղորորդուոյն հետ, որովհետեւ մահսւան կաղաքարը զանց վայց հեշտագին թոյնավ մը արքեցուցած էր զայն: Խեզն մայրս, այսօր սպէս կը յիշեմ, կարդ մը հակաղղեցութիւններուն ներքեւ էր, կը սիրէր հօրեղորոր-

դին, բայց միեւնոյն ատեն կը զողար իր զաւակներուն վրայ, և պատրաստ էր ամէն զոհողութիւններու՝ իր զաւակներուն բնագդները, զգայնութիւնները լաւագոյն ուղղութիւնով վարելու և՛ ա'յնքան գեսաւար, սնած էի Եղիային և՛ իր սիրած զրագէտներուն ազգեցութիւնով, հոգիս պատրաստ խանդավառուելու ամէն յուղուած զգայնութեան առջեւ մայրս զիտէր թէ օրուան զրականութիւնը. երկարատեւ ու հեծեծագին երգի մը պէս՝ քաղցր տիրութիւնով մը պատուած էր էութիւնս, կը վախնար որ Եղիային սիրոյ ու մահուան այդ անսպատակ ու տարտամ իդձերը, տարափոխիկ հիւանդութեան մը պէս վարակէին զիս, ուստի առաջին վայրկեանէն պատուիրեց ինձի չժմոնել Եղիային սենեակէն ներս:

Այդ բանը տանջանք մըն էր ինձի համար, Եղիան զարձած էր նորէն օրուան զիցաղնը, իր մասին ասուպելական բաներ կը պատմէին, ծանօթ զրագէտներ զինքը տեսնել կուզային, Մխիթարեան վարդապետներէն չ, Քառքանտիւեան Հոմեռոսէն զիւցաղներզական կտորներ կ'արտասանէր, սենեակը զսուացնելու աստիճան, մարքի և զրչի մարզիկ իրենց կարելին կ'ընէին Եղիան սիմափեցնելու համար մահուան երազանքէն և՛ ևս չէի կրնար մրանել ներս իր սենեակէն...:

Մահուան փորձին նախորդ իրիկունը, զրացուիները տեսած էին որ Եղիան իր պարակզը մերկացուցած էր ծաղիկներէն և իր ննջառենետիր զարդարած էր անոնցմով: Եղիան ալ վերջը լալով ատիկա պատմած էր մօրս, ուզած էր ծաղիկներու բոյլուվը զինովնալ, թունաւորուիլ ու մեռնիլ, բայց երբ արշալոյար ծաղած էր ու ինք իր զգայութիւնները կորսնցուցած չէր տակաւին, վախցած էր որ Մայիս մէջի ասաւուը կ'անցնի և ինքը չի կրնար մահը ողջունել, ու հագուած զուրս խոյացած էր տունէն, մեռնելու համար միւս իր սիրած տարրին մէջ, իր պաշտամ բնութեան այդ ծայրը, Մարմարայի ջուրերուն մէջ, ուրիէ տարիներով զիտած էր վերջալոյներու անսահմանելի ախրութիւնը, և խանդաղատանքով վարած էր անէացող երազներու հեշտանքին: Օր մը նոյնագէս, կոյսի մը պէս ամսոթիւած, պատմէր էր մօրս՝ թէ մահափորձէն քանի մը օր առաջ, զիշէր մը լուսցուցած էր իր պաշտամ աղջկանը սեմին վը-

րայ, համբուրելով անար ուարերուն հետքերը եւ հակելով պատուհանին առջեւ, որուն զաց վարագոյրին վրայ իր սիրելիին ստուերն էր շարժած՝ անկողին մանելու պատրաստութենէն առաջ:

Մահափորձի գէպքէն քիչ վերջը Զօհրապ կը զրէր Մասիսի մէջ յօդուած մը կանանց նորաձեւութեան մասին, զոր Մոսա կ'անուաննեն մեր կողմէր.

«Ոչ այն Մոսան ուր Եղիան կ'երթայ ու Պետօն կը սպասէ:»

Ասիկա անհաճոյ ակնարկութիւն մը թուած էր ինձի, քանի որ լաւ կը ճանչնայի Եղիայի հոգին ու մտայնութիւնը և՛ իր անձնասպանութիւնը գերասանական փորձ մը չէր, ամէ զքրազդ մտասեւենում մը, զոր աւա՛ղ իրագործեց վերջապէս, ա'յնքան զրական կերպով, ոճքազործ մարզոց սպաննութեան ձեւով, ինքնինը կախելով:

Դ.

Անձնասպանութեան փորձէն քանի մը ամիս վերջ, աշնան թափածու իրիկուն մը, իր Մատացի սովորական այցելութենէն յետոյ մեզի կը հանդիպէր Եղիա: Տրում էր, և հոգիին բոլոր դասութիւնները խացեր էին աչքերուն մէջ: Մենադ աշունին բոլոր հեծկլառուն հոգեգարքները սրտին մէջ, անձկութիւնով մայրս փնտուց, և անոր ձեռքերուն փարելով, ըստ.

— Որոշեցի, Բերապէ, որոշեցի որ մեկնիմ Գատրպիղէն, տարիներով վայելեցի բնութեան հրապոյները, անոր ձոցին մէջ զինովցայ և ախտաւոր վիճակ մը ունի հոգիս, պիտի մեկնիմ Գատրպիղէն, և պիտի երթամ Բերայի մայթերուն վրայ զեզերիլ: Հօն ալ զեզարուն սար կայ, կը զգամ որ սիրաս կը տեսչայ անոր:

Նորութիւնները անակնկալ մը չէին Եղիայի կեանքի մէջ, ամէն օր կը սպասէինք իրմէ նոր յայտնութեան մը, իր այս որոշումը տրամեցուց մեզ. — կը սիրէինք Եղիան, իր ատարինակութիւններով, անակնկալներովը, իր բոլոր մտանոցութիւններովը, ունէր իր հոգիին մէջ կանացի քաղցրութիւն մը, արտեսապէտի առիքնող հրապոյը մը և չեմ զետեր ինչ մը իր վարուելակերպին մէջ, որ իրմէ բաժնուիլը դժուար կուզար մեզի:

Մայրս ջանաց համոզել զինքը, զիւղին առաւելութիւնները բացատրեց իր փափուկ առողջութեանը համար, որ հակամէտ էր միշտ արեան հետք մը ցոյց տալու շրմունքին եղերքը: Ոչինչ կրցաւ անոր սրոշումը փո-

կան ժամանակ անծանօթ մնաց մեզի: Իր խոստմանը համեմատ կուգար երրեմբ' զիշեր մը անցրնելու մաաղրութեամբ, եւ արդէն իրիկուն չեղած՝ կը փոխէր իր որոշումը եւ կը վերադառնար Բերա, որ կ'ըսէր թէ լաւ ու

ԵՂԻԱ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ ԱՆԿՈՂՆԻՆ ՄԷԶ

խել տալ, և տասնրհնող օր վերջ իր զիրքերը հաւաքած կը մհկնէր Գատըզիւզէն: Տակաւին այսորուան պէս կը յիշեմ զիւղէն հրաժեշտին առթիւ իր ըրած խօսքերը.

— Ծովը չկրցաւ պահել իմ մարմինս, թող քահանան քաշքչ մարմինս Բերայի մայթերուն վրայէն:

Եւ մեկնեցաւ: Իր հասցէն ու անդը բաւա-

րարի կնոջ մը մօտ սենեակ մը վարձած է: ուրիշ վարձու սենեակներ կային նոյն աւան մէջ, բայց երբեք չփափաքեցաւ որ երթանք իրեն: Իր խօսքերուն մէջ սպատիկ հակասութիւններ կային, կոյսի ամօթխածութիւն մը կը շիկնեցնէր իր տժգոյն այտերը եւ ազօտ մպիտ մը կ'անցնէր աչքերուն մէջէն երբ կը խօսէր իր բնակած տան եւ անոր բնակչունի-

ներու մասին, բայց մանաւանդ մասնաւոր գուրգուրանք մը, եղբայրական համակրութիւն մը կը տածէր տանտիրուհոյն համար, որուն անունը, ծագումը եւ տարիքը մինչեւ վերջը պահեց մեզմէ:

Տիկին նիսըն, նորվեկիայի հպատակ, Եղբայրի պահապան հրեշտակը, օր մը ստիպուած եկաւ զտաւ մեր տունը, որովհետեւ պէտքն էր զգացեր անոր աղջականներուն խորհուրդին:

Եղբայրի հոգին հետզհետէ կը մթազնէր, հիւծախտաւոր ու ջղայնստ. կը առնջուէր մանաւանդ անոր համար որ իր զրական արժանիքները կասկածի ներքեւ կ'իշխային նոր հասնող քննադատներէ ոմանց համար, անոնք խիստ եղան իրեն մասին չնայելով որ ան հիւանդ հոգի մըն էր այլ եւս: Սակայն Եղբայրի համար համաշխարհային գրականութիւնը, իմաստասիրական հին եւ նոր գպրոցները, փիլիսոփայական բոլոր տեսութիւնները գաղտնիք չունիին, եւ իր առողջ օրերուն ինք եղած էր բարի ու ներողամիտ ամէն զրիչ շարժողներու մասին, ու կը յիշեմ թէ ամենէն ուամիկ կնոջ խօսակցութեան մէջն բանաստեղծական սլացք մը նշմարել կը կարծէր: Իր մեռնելէն տարիներ վերջ, ինծի այցելող բոլոր զրագէտներուն մէջ, մինակ մեր ողբացեալ Վարուժանը եղաւ, որ ժամերով պատմել կուտար Եղբայրի կեանքը, անոր ապրելու, զրելու, զգալու, խորնելու, տառապելու բոլոր գաղտնիքները: Ուրիշներ անոր զրական արժանիքներուն վրայ քող կը նետէին, չընդունելով որ ան եղաւ նահատակ մը հայ զրականութեան: Իր «Գրական շարժում»ները, ժամանակին եւ օրուան հոգիովը բարախուն, սիրուեցան ամէն գառակարդէ եւ ամէն տարիքէ, ամենուն սրտին եւ մտքին խօսնող բան մը կար անոնց մէջ, ազնուական խոկումներով, ըլլալով միեւնոյն տաեն ժողովրդական: Եղիա քննադատուեցաւ մանաւանդ անոր համար որ իր տաղանդը չկերպնացուց որոշ երկարաշունչ գործի մը վրայ, ինչ որ կը պահանջուէր իր զրական խորունկ հմտութենէն եւ իր զրական բնածին կոչումէն: Աւա՛ղ որ շատ երիտասարդ կորսնցուց իր մտքի հաւասարակշունդին թիւնին: Մեզպուրեան աղջկանց վարժարանի մրցանակարաշխութեան մէկ օրը, իր արտասանած «Աւելին ճառը» որ հայ զրականութեան զլախ գործոց մըն էր, յետոյ՝

զրքոյլի ձեւով տուներու մէջ օրերով կարդացուեցաւ, եթէ այսօր դտնուի օրինակ մը անկէ, նորէն կոչուած է իր պատկերալից ոճովը, իր զունագեղ դասաւորումովը, անդամ մը եւս անմահացնելու Տէմիթճիպաշեանը: Եթէ Եղիա ապրէր ուրիշ ազգերու եւ երկիրներու ծոցը եւ չունենար նիւթական անձկութիւնները, իր զործերն ալ իր անունին պէս անմահացած պիտի ըլլային այսօր: Ո՞ւր են այն զեղեցիկ նամակները, որոնք այնքան առատորն զրած է մօտաւոր ու հետաւոր ազգականներու, բարեկամներու: Բոլորն ալ կորսուած են հաւանաբար իրենց հետ, մեռած են այդ ամէնը, իր ընտանիքի անզամներէն շատեր, քաղաքական պատճառներով, ոչնչացուցած են այդ գիրերէն շատերը, երբ կ'ապրէինք բռնաւոր տարիներու, Համիտեան սուրերու շողիւնին տակ:

Եղիայի արտասովոր կեանքին արկածները հետզհետէ աւելի լուրջ ուշաղրութեան առարկայ եղան, իր հօր եւ մօր ընտանիքին կողմէն, մանաւանդ երբ անոնք բոլորովին ախտաւոր երեւոյթ մը առին, իրեն հետ ապրողները տանջելու աստիճան:

Նոր ամուսնացեր էի, ինքինքը պարտաւոր զգացեր էր զալ շնորհաւորել ամուսինս ու զիս. ծիչգ ժամ մը խօսեցաւ մեզի ամուսնութեան վրայ եւ բացատրեց երջանիկ ըլլալու զաղտնիքները, բանաստեղծական և իմաստասիրական բարձր փիլիսոփայութեամբ մը կեանքին հրապոյըները նկարագրեց, երբ որբակից ու զաղափարակից զոյկեր սիրա սրտի անցնէին զառնութիւններով լեցուն այն ընդարձակ ճամբէն զոր կեանք կ'անուանենք: Ամուսինս որ ստէպ լսած էր ինձմէ Եղիային հիւանդ խորհրդածութիւնները, զարմացաւ անոր այսքան գեղեցիկ, ազնուաշունչ խօսքերուն և սրտագեղումներուն, և յայտնեց ինձի թէ չէր կրնար հաւատալ որ այս անձը կրնար մտային ո եւ է խանդարում ունենալ: Լուսնի փառաւոր զիշեր էր, ճաշէն վերջ Մոտա զացինք. Եղիա երջանիկ կ'երեւար այնքան, որ իբրեւ թէ ինք եղած չըլլար Մոտա Պուռնուի հերոսը, եւ չեմ զիշեր բնչակչու կրնար զիմազրել այնքան սրտայոյց յիշատակներու, եւ տղու մը պէս կ'ոստոստէր մարզագետիններուն մէջ, եւ կը խօսէր, կը խօսէր զիշեցիկ բաներու վրայ նիրվանայի փառքը կ'ոզեկոչէր, եւ երջանիկ կ'երեւար: Ինքնաբերաբար փափաք

յայտնեց մնալ մեր մօտ քանի մը օր, Մայիսի լուսնի լրումը վայելելու համար լիսպին:

Առաւոտուն կանուխ սպասուհին սենեակիս դուռը զարկաւ. Եղիան արշալոյսին հետ ելեր, հագուեր ու վարը հիրամարահը կը սպասէր մեզի: Աչքերը արցունքներէն քամուած, յոգնած ու տանջուած, զիս տեսնելուն պէս,

— Զարուհի՛, բաւ, առաջին շոգենաւով պիտի մեկնիմ, այդ կինը մինչեւ լոյս թոյլ չտուաւ որ քնանամ. դրկից պատշգամին մէջն էր, կը սուլէր, կ'երգէր, զիս կը կանչէր, ա'լ չդիմացայ, ելայ անկողնէս ու ես ալ պատրշգամը գացի. ուզեց անցնիլ պատուհանէն, ուզեց որ բանամ պատուհանը եւ հետը խօսիմ, ամէն տեղ, ամէն տեղ կը հալածէ զիս:

Ամուսինս զարմացեր էր ու ինձի գաղտնի ակնարկներ կը նետէր, բայց ես հասկցած էի որ մտային զառանցանքի մէջ էր, ու կ'աշխատէի հանդարտեցնել զինքը, ինչպէս որ կ'ընէր հէք ողբացեալ մայրս: Բայց ինք զերազրդուած վիճակ մը ունէր, կնոջը հասցէին խիստ ու անախորժ խօսքեր կ'ուղղէր, մինչեւ որ ստիպուեցայ իրաւունք տալ իրեն եւ թոյլ տուի որ մեկնէր: Գիտէի որ խնդիրը կը զառնար իր բնակած տան վարձակալուհիներէն զեղանի կնոջ մը մասին, որուն համար կը կարծէր համակրութիւն ունենալ, եւ յետոյ որ մը Տիկին նիստն պատմեց ինձի՝ որ ամէն կերպով աշխատած էր այդ համակրութիւնը փոխադարձել տալ կնոջը, Եղիան երջանկացնելու համար միայն:

Բժիշկներու խորհուրդով Երրողա մեկնեցաւ Եղիա, բայց հոն ալ իր ցաւը անբուժելի մնաց, վերադարձին ա՛յնքան արտասովոր բաներ պատմեց ինձի իր մասին, Տօն Քիշօպական, առաջատական պատմութիւններ, որոնց բնական է չէր կրնար հաւատալ, որովհետեւ ոչ իր առողջաթիւնը եւ ոչ իր նիւթական վիճակը կը ներէր: Այս անդամ որոշեց իր հայրենի տունը Խասզիւլ հաստատուիլ: Օր մը զացինք զինքը տեսնելու Ծերուկ հօրեղբայրը, Արթին աղան, որ հին նահապետական տիպար մըն էր, ազնուական երեւոյթով, ու հակառակ իր ութսուն տարիներուն՝ արքէնի հասակով, գեղադէմ, վայլուն սպիտակ մօրուքով, ընդարձակ պարտէզին ծայրէն զիմաւորեց մեզ, եւ առաջին խօսքը եղաւ՝ զարմանքը մեզ, եւ այդ արտասովոր եղբօրսըքոյն մասին, որ քը այդ արտասովոր եղբօրսըքոյն մասին, որ

ձակ տան բաղնիքի յարկը ընտրած էր իբրև ընակարան, որ մինչեւ իրիկուն մոայլ ու թախծոտ կը մխուէր գիրքերուն մէջ, որ կաթու մածուն կ'ուտէր միայն, եւ սպիտակ թաւ պուռնուզ մը հաղած, կատուներու պէս արեւու լոգանք կ'առնէր պարտէզին պատին վրայ նատած, եւ մատովը ցոյց տուաւ Եղիան, որ հոսուն իր արեւու լոգանքը կ'առնէր հօրեղբօրը նկարագրած դիրքովն ու ձեւովը:

Երկար չէր կրնար մնալ Եղիա Խասզիւլ: Գացած էր հօն փնտուելու իր մանկութեան յիշատակները, իր ծննդավայրին ու հայրենի տան գրկաբաց ընդունելութիւնը բաւական չէր գարմանելու իր հիւանդագին զգայնութիւնը: Ինձի ըստ նոյն օրը թէ ներսէս Վարժապետեանի յիշատակով լի և իր կուրծքը խանդավագայ Հայութեան լաւագոյն մասին բացած Խասզիւլը, սեւ անդունդի մը պէս ամայի ու ահաւոր թուած էր իրեն: Ամէն բան աւերակ գարձած էր հօն իր սրտին պէս, ինք հաւատացած էր որ հայրենի կտուրը իրեն պիտի վերադարձնէր այն ամէնը զոր սիրած էր, ան կարծած էր զտնել իր զպրոցը, իր մօրը, հօրը, իր սիրելի եղբօրը ձայնին արձագանգները՝ պահուած հայրենի ընդարձակ պարտէզին դարաւոր ծառերու խոռոչներուն մէջ: Մինչդեռ ստուերներ եւ որուականներ կը հալածէին զինքը: Այս չէ՞ր վախճանը ամէն բանի, եւ զես ինչո՞ւ ինք կը յամառէր ապրելու. յիշատակները տանջանքներ էին իրեն համար, զիւային երեւոյթներ կ'իջնէին ամէն իրիկուն իր բնակած բաղնիքին պատերէն վար, եւ բոլոր գիշերը կը լուզար պաղ քրտինքներու մէջ:

Մօրաքոյրը՝ մեծահարուստ Տիկիններսէսեան մինչեւ վերջը սատար կեցած էր իր քեռորդույն, հակառակ որ ինքը մէծ կսկիծներ ունեցած էր կորսունելով իր լաւագոյն մանչ զաւակը, նորէն խորունկ ցաւ ունէր Եղիայի մասին, որուն համար կ'ըսէր միշտ. — Եթէ Եղիան ինքինքնը չտար գրքի ու գրականութեան, եւ մնար Բ. Դրան իր նախկին պաշտօնին մէջ, այսօր պետական կարեւոր դէմք մը պիտի գառնար Մէրփիչններու, նորեաններու եւ նորատուներաններու պէս, մինչգեռ զիրքերը իր առողջութիւնը փնտացնին:

Սակայն տարբեր ճակատագիր զոյտթիւն չունէր Եղիային համար, գրականութեան սէրը իր մէջ բռնազրուիկ նուիրում մը չէր, այլ գերազայն կոչում մը: Արժանաւոր ընտ-

բեալ մըն էր անիկա, որ հոգիով ու սիրասով նուիրուեցաւ իր զիրքերուն եւ զրադարանին. փառքի եւ հարստութեան ու եւ է հեռապատկեր տարբեր ասպարէզներու մէջ չէր կրնար հրապուրիլ զինքը: Անիկա մինչ վերջ ատեց փառք եւ զրամ, թէ հօր եւ թէ՝ մօր կողմէ հարուստ ազգականներէ շրջապատուած, անոնց հետ իր յարաբերութիւնները այնքան անշահամնդիր պահեց որ, շատ անդամ իր հպարտ վերաբերումը զայրոյթը զրգուց իր հօրեզրօրորդիններուն, որոնցմէ ումանք պատրաստ անկիւն մը ունէին իրենց տան մէջ Եղիային համար, մանաւանդ մօբարս լեւոն Տէմիթճիպաշեանը, որ սրտաբաց կ'ընդունէր զինքը եթէ հաւանէր ընակիլ միասին: Անիկա տեսակ մը խղճահարութեամբ կը մօտենար իր մօբաքրոջ ամսականին, որուն հնչաւն զոյսութիւնը ապահով եմ որ իր ձեռքերուն մէջ չէր զգացած, որքան ատեն որ Պոլսոյ մէջ տրսւեցաւ իրեն, այլ Տիկին նիսրն այդ դրամով կը հոգար մաս մը անոր պէտքերուն, իսկ միացեալ ծախքերը այդ անձնուէր կնոջ միջոցներով հոգացուեցան: Եղիային ծախքերը սպորական հիւանդի մը ծախքերէն խիստ աւելի էին, որովհետեւ իր վերջին տարինները ա՛յնքան յամառօրէն հիւապնդեց մահուան գաղափարը, որ այլ եւս սկսաւ մնունդ չառնել: Տօքթ. Սեղրուսեան եւ Տօքթ. Քաբամածի, որ իր երիտասարդութեան ալ զարմանած էին զինքը իր հիւծախտառ օրերուն, իր ձերութեանը կանոնաւորապէս իրեն կ'այցելէին սննդական ներարկումով իր կեանքը երկարելու: Տօքթ. Պօղոսեան, ծանօթ յիմարաբոյժը, եղբայրական զորովով խնամած է զայն երկար տառեն:

Օր մը Տօքթ. Քաբամածի յայտնեց ինծի թէ զարմացած էր իր հիւանդին յամառօրթեանը մասին: Անշա՛փ տանչանք սնանելու համար եւ ա՛յնքան յամառութիւն մահուան բազմանքին...

Վերջապէս որ մը ինքնարերաբար ուղած էր խմել կաթը, բայց ատիկա իր փրկութիւնը չէր: Տիկին նիսրն, որուն այցելութիւնը կ'ընդունէինք սուէզ այդ շրջանին, լալով եւ յուսահատ կը պատմէր իր սիրելի հիւանդին հոգեկան տազնապները եւ ջղային մղձաւանջները: Այդ կնոջ մահուովութիւնը արտասովոր էր: Պղտիկ, նիհար, տժգոյն և տարեց կին մը, որ Եղիայի վրայ խօսած պահուն, ինծի կը

թուէր թէ շաքարի պէս պիտի հաւեր իր վրշտին մէջ: Անիկա կը պատմէր թէ ի՞նչպէս Եղիան օրն ի բուն մոամբ ու խոժոս կը նրատէր, միակ մտասեւեռում մը ունենալով, Մայլ: Անոր գանգուր եւ երգարած մօրուքը որ այլ ևս սպիտակ թելերով ծածկուած էր, ամէն օր ինքն իր ձեռքով կը սանտրէր, և տղու մը պէս կը լոււար անոր ձեռքերն ու երեսները: Իր բացակայած պահերուն, հուժկու այլ ծառույթ մը կը հսկէր անոր ամէն քայլերուն, եւ պայուններուն ժամանակ՝ Տիկին նիսրն չվրատահեկով միայն կանացի իր փափուկ կազմուածքին, այդ ծառան միշտ կը հետեւէր իրենց երկու քայլ հեռուէն: Կը վախճար որ իր սիրելի հիւանդը փողոցը կը փախչէր կ'երթար ձեռքէն, ինքզինքն արք մը, անդունզի մը մէջ նետելու: Իր քով չէին ձգեր ոչ զմելի, ոչ չուանի կտոր և ոչ իսկ սուր առարկայ մը:

Երկար ատեն զգոյշ եղած էի զահացներու համար իմ հետաքրքրութիւնս, բայց օր մը հարցուցի Տիկին նիսրնի թէ ի՞նչպէս ճանշացած էր Եղիան:

— Աշնան անձրեւսա իրիկուն մը, պատմեց անիկա, զրանը գանգակը զարնուեցաւ երկչոտ: Տեսայ որ խիստ ազնուական երեւոյթով, նիհար եւ զողովզուն օտարական մը, թեւին տակ պղտիկ ծրարիկ մը, վարձու սենեակ մը կ'ուղէր: Իր արտամազին նայուածքը, իր խնամուած զեղեցիկ ձեռքերը, իր լաւ կարուած հազուստները ուշագրութիւնս զրաւեցին: Խորէցայ որ անիկա սիրալ զուր կը զարնէր գուցէ. բայց մութը կոխած էր եւ անձանօթին նայուածքը խիստ պաղատազին: Առաջին անգամ չէր որ գրպանը առանց զրամի ազնուական տիպար մը պիտի ճանչնայի, մանաւանդ որ ասոր նայուածքը խորունկ էր եւ իր ձեռքերը անկարելի էր որ չմօսէին ինծի անոր ազնուական և զեղարուեստական խառնուածքին վրայ: Ներս առի զինքը և սենեակ մը առաջնորդեցի: Դաւըրփ ակուեցաւ ու բոլոր զիշերը ձայն եւ շշուկ չլսուեցաւ իր սենեակին մէջ, յաջորդ առաւու նախաճաշի չիջաւ և ոչ ալ փողոց ելաւ՝ մինչև կէս օրը երկու ժամ անցած: Մեկնելուն պէս սենեակը զացի և շուրջն քննեցի. ո եւ է բան ձգած չէր հոն, պահարանը բացի եւ թղթի մէջ չորցած հացի կը տեր մը գտայ, ապահովաբար նախորդ իրիկուան ծրարիկն էր թեւին տակ: Բոլորովին համոզուեցայ՝ թէ աղքատ ազնուականի մը հետ

էր զործու, կարծեցի թէ ա՛լ չպիտի վերադառնար. բայց քիչ վերջ եկաւ. ձեռքերը պարապ էին: Իրիկունը դացի սենեակը և ստիպեցի որ սեղան իջնայ. նախ մերժեց, եւ երբ յամառեցայ, գէմքին վրայ ցաւալի ժպիտով մը յայտնեց թէ վճարելիք դրամ չունէր քովը: Բոփ թէ զինքն իբրեւ հիւր կը նկատեմ, մինչեւ որ զրամ ունենայ: Ամսոյն վերջն էր: Հասկցայ որ տեղէ մը զրամի կը սպասէր: Եւ յետոյ սիրեցի ես զինքը, եղբօր մը պէս, զաւկի մը պէս գուրզուրացի վրան, որովհետեւ սովորական մէկը չէր, անիկա իր նկարազրովը, իր մեծ հոգիովը, իր շարժումներովը շատ կը նմանէր ամուսնոյս, զոր խիստ կանուխէն էի կորսնցուցեր, պաշտումը սրախ մէջ: Մեծագիր պատկերը որ կախուած է սրանին մէջ, այդ նշանաւոր նմանութիւնը ցոյց կուտայ, եւ շատ անգամներ տառապելով կը նայիմ սիրեցեալ հիւանդին ձեռքերուն, որոնք կարծէք նոյն ձեւին վրայ են կաղապարուած: Ես ամուսինս անակնկալօրէն կորսնցուցի, պիտի ուղէի որ ինձի մնար անիկա, տարիներով ըլլար հիւանդ ու անկարող, բայց ձեռքերուն մէջ ունենայի զինքը, ամոքէի իր ցաւերը, հսկէի անոր տքնութիւններուն, սրբէի անոր հիւանդադին քրտինքները այտերն ի վար, տանջուէի անոր հետ, վառէի հատնէի անոր հիւանդութեան մէջ: Եւ հիմա որ բախար իմ զէմս կը հանէր ուրիշ հիւանդ հոգի մը նոյնքան արժանաւոր, նամքան մեծ, որ փիզիքով ալ կը նմանէր անոր, հոգիով սրտով նուիրուեցայ իբրեն:

Ա՛լ աւելորդ էր Տիկին նիսընի ցաւին մէջ միտոիլ, տեսակ մը խղճանար հիւանդ էր ինքն ալ, զոր բախար հանած էր եղիայի զիմաց:

Եւ այսպէս տարիներով տանջուեցաւ այս օտարական կնոջ մօտ, տանջելով զինքն ալ քոյլ հոգիի մը պէս, իր բարոյական, ֆիզիքական եւ նիւթական բոլոր զոհոզութիւններուն առարկան ընելով այդ անձնուէր կինը: Գիշերներով հսկած էր անոր տքնութիւններուն, փոխն ի փոխ վարձուած ծառայի մը հետ, որպէս զի զառանցանքի նոպայի մը մէջ ո եւ է ձեւով վերջ չտայ կեանքին:

Եղիա չէր զազրեր ո՛չ կարգալէ եւ ո՛չ զրէլէ, ամէն կողմ բարեկամներու եւ ազգականներու կը զրէր նամակներ, որոնք սակայն բոլորովին անկապակից էին եւ վիրաւորիչ ա-

մենուն հասցէին, եւ խորհի՛ թէ եղիային պէս մէկը, որուն առողջ օրերուն՝ մրջիւնի մը վրայ կոխած բլլալու կասկածը զինքը օրերով պիտի խղճանարէր, այդ զաժան ու խիստ հոգին կը կրէր հիմա, իր բարեկամները, իր եւ սիրած ազգականները, յանցաւոր, զող եւ անզութ անուանելու աստիճան: ԱԱ եւս ան ոչ ոք կ'ուզէր տեսնել իրեններէն, իր կրած բոլոր տառապանքներուն հեղինակը նկատելով զանոնք:

Օր մը երազի պէս կը յիշեմ տեսած ըլլալ զինքը, երբ թաքսիմի պարտէզին քովի փողցէն կ'իջնէր Տիկին նիսընի հետ. իր զանցուը մօրուքը ճերմկած ու երկարած էր, դաւկահար իր գէմքը մեսենիներու չորութիւնը ունէր եւ աշքերը այնքան խօրասուզուած էին, որ իբրեւ թէ աշխարհի չնայէին այլ եւս. իր երկարած սպիտակ եւ զանզուրներով ուսած մազերուն վրայ պատիկ կ'երեւար ֆէսը, եւ մարմինը փետուրի պէս թեթեւ ու զիւրաշարժ: Տիկին նիսըն ինքն ալ ստուերի մը պէս էր անոր քովէն, իր մանր ու պղտիկ մարմինը սեւ հագուստներուն մէջ կը հալէր. անիկա ալ ամուսնոյն սուզը կը կրէր երիտասարդ տարիներէն ի վեր: Իսկ երկու քայլ հեռուէն կը հետեւէր պահապանը, ջրհանկրի երեւոյթով մէջ կը: Ես կը բարձրանայի զատիվերէն, այդ երրորդութիւնը տեսնելուս, սիրոս ուժզին սկըսաւ բարախել. ի՞նչ զիրք բռնելու էի եղիային առջե, որ հիմա իր բոլոր ազգականները ոխերիմ թշնամիներու պէս կ'ատէր, ապահով էի որ ինքը նշմարած չէր զիս, սրտինետեւ երեւոյթն ունէր մէկու մը, որ իբրեն ճամրու ընկեր, խօսակից, խորհրդակից միակ բան մը ունի, իր մոտահետուումը, իր մղձաւանջը: Տիկին նիսըն իբրեւ պահապան հրեշտակ մը կը հետեւէր միայն, առանց իսկ համարձակելու հետեւէր միայն ակնարձակելու հետու լիովիլ: Տիկնոջ ակնարձը յանկարծիմ վարանքս հանդարտեցուց, հասկցայ որ պէտք չէր մօտենալ իրենց, եւ տարիներ վիրջ տեսլերեւոյթի մը պէս եղիային այդ այլակերպած զէմքը զես սրտաբեկ ու տրտում կ'ընէր զիս:

Օսմանեան Սահմանադրութեան հոչակման նախորդ օրը, վերջապէս, իր տարիներու մտաւեւեսումը զործազրեց եղեռնական տհաւոր վախճանով մը: Խե՛ղճ Եղիա, ինքն այնքան սիրահար զեղեցկին, մահերու ամենէն սարսափելին վիճակեցաւ իբրեն: Ինք որ դալկա-

հար մեռելին գէմքին վրայ իսկ շնորհ ու քաղցրութիւն, մահուան մէջ իսկ բանաստեղծութիւն կը փնտոէր, եւ իր բոլոր միւս մահա փորձերը ծագկին ու ծովան պաշտամունքին էին նուիրուած, այս վերջինը աւազ նուիրուեցաւ բուրգէ զօտիի մը, այնքան հասարակ, որ իր առողջ օրերուն չպիտի ուզէր տեսնել իսկ տանը մէջ ու անոր գործածութիւնը իր մէջքին վրայ խիստ գունչիկ պիտի զունէր եւ այդ զօտին, որ Տիկին նիսըն պըլւած է եղեր խեղճ հիւանդին մէջքին, ցրտառութեանը մը պատճառով, այդ զօտին իր վըրկութեանը, իր իտէալին իրազործմանը ծառայեցուց խեղճ եղիա:

Տիկին նիսըն արցունքներու մէջ պատճեց ինձի թէ՝ նոյն օրը ծառան դուրս զրկած էր եւ ինք կը հսկէր հիւանդին քով, երբ յանկարծ զուռը կը զարնուի և կը ստիպուի վար իջնել, եղիան սանդուխին զլիսէն կը լսէ իր բարերարունւոյն՝ կաթնավաճառին հետ խօսիլը, եւ օգտուելով անոր յապաղումէն, արազօրէն կը քակէ մէջքի զօտին, աթոռով մը կը բարձրանայ զէպի ի սենեակին զուռը, որուն մէջտեղ զոնուած երկաթէ կեռին կ'անցընէ զայն և յետոյ վզին, ու սուքովը կը տապալէ աթոռը: Եւ երբ Տիկին նիսըն իր գործը աւարտած վեր կը բարձրանայ սանդուխներէն, անաբեկ կը տեսնէ եղիայի մարմինը որ կը ճօճի զրանը մէջ, լեզուն զուրս: Մահը գայրէենական եղած էր: Կը պոռայ, վարձակալները կը հասնին, կ'օդնեն անձնասպանը վար առնելու, բայց արգէն զիակ մը կ'ունենան ձեռքերուն մէջ: Տիկին նիսընի ողբուկոծը չափ ու սահման չ'ունենար: Կ'ընէ այն բոլորը, որ կարելի է ընել ամենասիրելիի մը մահուան պարագային: Փառաւոր եւ ժանեկազարդ մահճակալի մը մէջ կը հանդչեցնէ անոր մարմինը, ծաղիկներով կը զարդարէ սենեակը եւ անկողինը, մամեր կը վառէ անոր շուրջ եւ զանազան զիքքերով լուսանկարել կուտայ անոր մահուան պատկերը: Կը հրաւիրէ ազգական ու բարեկամներ, եւ թաղումը կ'ըլլայ վառաւոր:

Օսմանեան Մահմանազրութիւնը ճիշդ իր թաղման օրը հոչակուած էր. Պոլոսյ փողցները եւ բոլոր շոգենաւները՝ ուրախութեան, խրախճանքի, հուբրաներու աղմուկներով խճողուած, զրեթէ անկարելի կը զարձնէին կիներուն հեռաւոր տեղերէ քաղաք իջնելը: Ես Բրինքիրո կը գանուէի այդ շրջանին,

ցաւելով չկրցայ ներկայ ըլլալ իր յուղարկաւորութեան: Օրուան բոլոր ծանօթ զրագէտները հոն գտնուած էին: Եիշլիի գերեզմանատան մէջ համակրանքի շատ արցունքներ թափուած են անոր զաղաղին վրայ. խօսած են զամբանականներու շարք մը. լուսանկարուած են բացուած գերեզմանին առջեւ հաւաքուած ծանօթ զէմքերը, շրջապատելով սիրելիին զաղաղը, սղակիր եւ զլիսէն մինչեւ մէջքը սեւ քողին տակ ծածկուած Տիկին նիսընի աղեկտուր կոծերուն եւ հեծեծանքներուն մէջ իջեցուցած են զաղաղը մահուան փոսին մէջ:

Ինչպէս կը զրէր Զերազ Եղիայի նուիրած ուսումնասիրութեան մէջ, իր մարմինը կրօնական տեսակէտէն՝ իրեւ անձնասպան՝ զերեզմանատան պատին ներքեւ թաղուեցաւ, սակայն Տիկին նիսըն գժբաղդ էր այդ բանին համար, եւ ամէն օր կ'այցելէր անոր հողակոյան արցունքներ ու ծաղիկներ տանելով: Ինձի պէս շատերուն համար զուցէ զաղտնիք մը կը մնար՝ որ Մինաս Զերազ անոր մարմինը այդ տեղէն հանելով գերեզմանատան պատուաոր մէկ կողմը թաղել տալու աշխատած ըլլայ, անշուշտ Եղիային բոլոր համակիրները չնորհակալութեան զգացում մը ունեցան մէկ յարգելի զրագէտին հանդէպ:

Յետոյ շատ զրագէտներ այցելութեան կ'երթային Եղիայի զամբանին, զոր Տիկին նիսըն իր ծախքովը հիմնեց, զարդարելով կեղեցիկ զամբանաքարով մը, շրջապատելով երկաթէ վանդակներով, անոր շրջանակին մէջ մշակել տալով եղանակին յարմար ծաղիկները եւ այցելելով շարաթը երկու անգամ այդ զերեզմանին: Հակառակ որ ինք չըրեայ էր, կը յարգեր Եղիային կրօնքը, եւ ամէն տաղաւարի քահանային օրհնել կուտար անոր շիրիմը: Անմատչելի որբութեան մը պէս փայտայեց անոր յիշատակը, ահաւոր դառնութիւն մը պահելով հայ ազգին զէմ, որ իր ամենէն մեծ զրագէտին, իր էն մեծ իմաստաւէր բանաստեղծին նկատմամբ անտարեր վարմունք ունեցաւ, արհամարհեց անոր հիւանդութիւնը, եւ նոյն իսկ հրապարակային հրատարակութիւններով հեկնեց անոր տառապանքները, երբ կրնար աւելի լրջօրէն վերաբերուիլ անոր հանդէպ, եւ հիւանդանոցի մը մթնոլորտին մէջ, աշխարհի խոռվքէն հեռու, խաղաղութեան մէջ անցընել տալ իր հիւանդութեան տառապանքը:

ԵՂԻԿԱՅԻ ԹԱՂՈՒՄԸ

Եղիային հոկայ մատենադարանը իր թան-
կարժէք զիրքերով, ինչպէս կարեւոր ձեռա-
գիրներ, կը մնային Տիկին նիստնի քով, որ
մինչև իմ Պոլսէն մէկնիլո, չէր ուզած զանոնք
յանձնել եւ ոչ իսկ անոր հօրեղբօրորդւոց,
պարզապէս սրբապղծութիւն նկատելով ու եւ է
չայ մօտեցնել այդ նուիրական բաներուն:

Եղիայի մահուան համ Տիկին նիստնի

մտասեւեսումն ալ մնաց իր տածած հակա-
կրութիւնը Հայերու մասին, որ չկրցան, կ'ըսէր,

տէր դառնալ իրենց մեծ զրագէտին:

ԶՈՐՈՒՀԻ ԳՈԼԻՄՔԵԱՐԵԱՆ

Նիւ Եորք, 1926

Ա Ռ Ա Ն Չ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Այսքան մինա՞կ, մեկուսի՝ ինքինքս երթե՛ք չեմ զըտած:
Յուսացի երազներս գէթ քիչ մ'երկայն կը տեսեն,
Բայց թողոցին, հեռացան. Մենարանիս ալ յանկարծ
Դըոներն ամէն փակուեցան՝ մէկը միւսին ետեւէն.

Հիմա՝ զուրսի բաներէն, ծաղիկներէն, ծառերէն,
Աղբիւրներու կարկաջէն, երգէ՛ն անզամ ծիտերուն,
Ես բաժնըւած եմ իսպառ, ու զիս հըլու կը փարեն
Տըղմուտներու մէջ ցըկնած խեռ տենչանքներ վատանուն.

Նիրհող ուժերըս սակայն պիտի զէնքի կանչեմ ես,
Ու ոգորի՛մ, մաքառի՛մ, մինչեւ դիակը փըռեմ
Բընազդիս խորթ ձագերուն ու զիս մաքրեմ կեղաերէս:

Պիտի կամքիս ու մըտքիս յաղթ մուրճերուն զարկին դէմ՝
Փականքները խորտակեմ ճըգնարանիս դըոներուն,
Ու արեւի՛ն վազեմ ես՝ կեանքի սիրով պատարոն: